

Aziz Nesin Düşüncesinde Ateizmin Yansımaları

The Reflections of Atheism in the Thought of Aziz Nesin

Rıfat Atay – Merve Kesenci

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi ABD.
Öğretim Üyesi. rifatay@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-8715-3023.

Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, SBE. Felsefe ve Din Bilimleri ABD.,
merve.bozan91@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-2939-6622.

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	8 Ekim / October 2020
Kabul Tarihi – Date Accepted	26 Aralık / December 2020
Yayın Tarihi – Date Published	30 Aralık / December 2020
Yayın Sezonu	Ekim – Kasım – Aralık
Pub Date Season	October – November – December

Atıf / Cite as: Atay, Rıfat-Kesenci, Merve, Aziz Nesin Düşüncesinde Ateizmin Yansımaları/The Reflections of Atheism in the Thought of Aziz Nesin. *tarr: Turkish Academic Research Review*, 5 (4), 519-535. doi: 10.30622 tarr.807382.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Aziz Nesin Düşüncesinde Ateizmin Yansımaları

Rıfat Atay – Merve Kesenci

Özet

Aziz Nesin, son dönem Türk edebiyatının hemen her türünde eser vermiş en velud yazarlarından biridir. Muhafazakar bir ailede dünyaya gelse de zamanla yaşadıklarının etkisi ve düşünce dünyasındaki değişmelerle inancını kaybetmiştir. Görüşlerini hemen her ortamda, her şekilde cesurca dile getiren Nesin, ateist olduğunu açıkça ilan etmekten geri durmamıştır. Nesin'in inançsızlığı doğal olarak eserlerinde de derin yankılar bulmuştur. Nesin, bütün çalışmalarında hem doğrudan hem de dolaylı olarak okurlarına düşüncelerini aktarmak istemiştir. Özellikle, bazı çalışmalarının sonunda Dede Korkut tarzı öğüt ve tavsiyeleri oldukça dikkat çekicidir.

Çalışmada, hikâye, şiir ve röportajlarından yola çıkılarak Nesin'in eserlerinde ateizmin dayanakları incelenmektedir. Ateizmin tanımı ve çeşitlerine dair kısa bir girişten sonra Nesin'in hayatı ve düşünce yapısı muhtasaran verilmektedir. Nesin'in eserleri ve alan yazın taramasından elde edilen nitel veriler dökümanter analizine tabi tutulmuştur. Çalışma, Nesin düşüncesinde din ve ahiret tasavvurları kapsamında ateizme dair yansımaları tespitle sınırlıdır. Araştırmanın sonucunu, Nesin'in eserlerinde yer alan din ve ahiret karşıtı söylemlerin daha ziyade pratik ideolojik ateizm sınırlarında dolaştığı şeklinde özetlemek mümkündür. O, toplumda gördüğü ahlaksızlık, iki yüzlülük, menfaatçılık, sömürü ve yolsuzluk gibi temel sorunları çoğunlukla dine mal ederek çözümünü ateist olmakla bulmuş gibi görünmektedir. Nesin, eserlerinde felsefi bağlamda teorik bir ateizm oluşturmak kaygısı gütmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Ateizm, Ahiret, Aziz Nesin, Hikâye, Şiir.

The Reflections of Atheism in the Thought of Aziz Nesin

Abstract

Aziz Nesin is one of the most prolific writers of Turkish literature in almost every genre. Although he was born in a conservative family, he lost his faith with the influence of his experiences and changes in his world of thought over time. Nesin, who bravely expressed his views in almost every environment and in every way, did not hesitate to openly declare that he was an atheist. Naturally, Nesin's unbelief found deep repercussions in his works. Nesin wanted to convey his thoughts to his readers both directly and indirectly in all his works. Especially, the Dede Korkut style advice and suggestions at the end of some of his works are quite striking.

In this study, the foundations of atheism in Nesin's works are examined based on his stories, poems and interviews. After a brief introduction on the definition and types of atheism, Nesin's life and mentality are given briefly. Qualitative data obtained from Nesin's works and literature review were subjected to document analysis. The study is limited to determining the reflections of atheism within the scope of religion and the hereafter in Nesin's thought. It is possible to summarize the result of the research as that the anti-religious and anti-hereafter discourses in Nesin's works are mostly within the boundaries of practical ideological atheism. He seems to have found the solution by being an atheist, mostly attributing the fundamental problems he saw in society such as immorality, hypocrisy, self-interest, exploitation and corruption to religion. Nesin did not worry about creating a theoretical atheism in his works in a philosophical context.

Keywords: God, Atheism, Hereafter, Aziz Nesin, Story, Poetry.

Ateizm

Ateizm kelimesi Yunanca da “Tanrı” anlamına gelen “Theos”tan türemiştir. Bu kelimedenden de “Tanrı inancına sahip olmak” ya da “Tanrı'ya inanmak” anlamına gelen teizm anlayışı ortaya çıkmıştır. Ateizm kelimesi de İngilizce “theism” kelimesinin başına “a” ön ekinin eklenmiş hali olup Türkçede “tanrıtanımazlık” anlamına gelmektedir (“Definitions of Atheism,” 2020).

Ateizm Tanrı'nın varlığını inkar eden felsefi görüş anlamına gelmekle birlikte farklı bir çok şekilde algılandığı için net bir tanımlanmamıştır. Teizmin olumsuz olarak ortaya çıkan ateizmi anlamak için önce teist dinlerin Tanrı'sının ne ifade ettiğini bilmek önem arz etmektedir. Teist dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in Tanrı'sı ezeli ve ebedi, kudretli ve azametli, her şeyi ve yaratma ve yok etme gücüne sahip varlık olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre de ateist, Tanrı'ya, peygamberlere ve ahiret gününe inanmayan kişi anlamına gelmektedir (Cevizci, 1999, s. 82).

Ateizm, daha çok teizm inancının öğretilerini reddeden bir düşünce ya da inkâr biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak geçmişten günümüze farklı yorumlar ve pratik uygulamalar ateizmin bölümlere ayrılarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Bu tanımlar, kişinin aklında Tanrı fikrinin dahi bulunmadığını iddia eden mutlak ateizm, Tanrı'nın varlığını reddeden teorik ateizm, Tanrı yokmuş gibi hayat sürenleri içine alan pratik ateizm, Tanrının varlığı ya da yokluğuyla ilgili bir görüş belirtmeyenleri tanımlayan ilgisizlerin ateizmi ve son olarak ateizmi bir ilke olarak politik söylemlerde kullanmak üzere idealize eden inanış olan ideolojik ateizmdir (Topaloğlu, 1998, s. 10). Aziz Nesin'in tanrıtanımazlık tasavvurları incelendiğinde pratik ideolojik ateizm tanımlarına daha yakın durduğu görülmektedir. Aziz Nesin'in fikri yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için hayatını, eserlerini ve düşüncelerini tetkik etmek mühimdir.

Aziz Nesin'in Hayatı ve Eserleri

Muhafazakâr bir ailede dünyaya gelen Mehmet Nusret Nesin ya da bilinen adıyla Aziz Nesin, 1915-1995 arası yaşamış, mizah, kısa öykü, tiyatro ve şiir dallarında pek çok eseri bulunan Türk mizah yazarıdır. Doktora gitmenin lüks sayıldığı bir dönemde, bakımsızlıktan kemik hastalığına yakalanan kardeşinin geleneksel yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılırken vefat etmesi Nesin'in inancında kırılmaların başladığı ilk olaydır. Nesin, 8 yaşında okuma yazma, hüsnü hat, hendese ve Kur'an'ı Kerim okumayı öğrenmek üzerine Galip isimli hocanın tedrisine verilmiştir. Küçük yaşına rağmen farklı ilimleri bir arada tahsil etmiş, aynı zamanda hafız olmuştur. İlerleyen süreçlerde zamanını dergâh ve mescitlerde geçirmiş, “çocuk olduğum tek bir gün yoktur” diyerek mazisinden yakınmıştır. Camide imamlık görevine başlayan Nesin, Cumhuriyet ilan edildikten sonra eğitimine resmi okullarda devam etmeyi tercih etmiştir (“Bir Ateistin Hafızlık Günleri”, 2020).

Nesin, son olarak 1939'da Askeri Fen Okulu'nu bitirmeden önce, 1935'te Kuleli Askeri Lisesi'ni, 1937'de Harp Okulu'nu bitirip asteğmen oldu. Bu dönemde bir yandan da Güzel Sanatlar Akademisi Süsleme Bölümü'ne devam etmiştir. Bir röportajında ona bu eğitim hayatının 'fikri takip' dedikleri şeyi getirdiğini belirtmiştir

(“Aziz Nesin”, 2019). Asteğmen rütbesiyle orduya katılan Nesin, 1941'den başlayarak II. Dünya Savaşı yıllarında iki yıl Trakya'da çadırlı ordugâhta görev yaptı. 1942'de Erzurum Müstahkem Mevkii İstihkam Taburu Bölük Komutanlığı'na atandı ve bir bomba kazasında yaralandı. Üsteğmen rütbesindeyken 1944'te Zonguldak'ta uçaksavar top mevzileri yaptırmakla da görevlendirildikten sonra 'görev ve yetkisini kötüye kullandığı' suçlamasıyla askerlikten uzaklaştırılmıştır (“Aziz Nesin”, 2019).

Askerlikten uzaklaştırılmasının ardından bir süre bakkallık, muhasiplik gibi işler yaptıktan sonra 1945 yılında Sedat Simavi'nin çıkardığı *Yedigün* dergisine girdi; daha sonra *Karagöz* gazetesinde de yapacağı gibi redaktörlük ve yazarlık yaptı. Aynı yıllarda profesyonel olarak oyun yazarlığı yaptı ve *Tan* gazetesinde köşe yazarlığına başladı. 4 Aralık 1946'da bir grup üniversite gencinin *Tan* gazetesini yakması üzerine, sekiz sayı süren, *Cumartesi* adlı haftalık magazin dergisini çıkarmaya girişti. Bu dergi denemesi de sonlanınca, *Vatan* gazetesinde çalışmaya başladı. Aynı yıl, ilk bağımsız yapıtı olan "Parti Kurmak Parti Vurmak" adlı 16 sayfalık broşürü de yayınlanmıştı (“Aziz Nesin”, 2019).

1946'da Sabahattin Ali ile birlikte çıkarmaya başladıkları *Marko Paşa* mizah gazetesi yazarları olarak davalar ve suçlamalarla epey zor dönemler yaşadılar. Yeni adlarla sürdürmeye çalıştıkları “Marko Paşa” ekolünün hararetle eleştirdiği Amerikan yardımının Türkiye üzerindeki emellerine değindiği henüz yayınlanmamış olan “Nereye Gidiyoruz” adlı yazısı nedeniyle, 12 Ağustos 1947'de 10 ay ağır hapis ve 3 ay 10 gün de Bursa'da “emniyet-i umumiye nezareti” altında bulundurulma cezasına çarptırıldı (“Aziz Nesin”, 2019a). 1948'de yayımlanan, taşlamalardan oluşan ikinci kitabı *Aziznâme* nedeniyle İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan ve 4 ay tutuklu olarak süren dava sonunda mahkumiyet almadı. Ancak, *Geriye Kalan* adlı öykü kitabında yer alan “Krallar İşi Azıttı” öyküsünde kendilerini aşığaladığı iddiasıyla 1949 yılında İngiltere Prensisi II. Elizabeth, İran Şahı Rıza Pehlevi, Mısır Kralı I. Faruk birlikte Ankara'daki elçilikleri aracılığıyla Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na resmen başvurarak dava açınca 6 ay hapse mahkûm edildi (“Aziz Nesin”, 2019a).

1952'de İstanbul'da Levent'te bir dükkân kiraladı ve Oluş Kitabevi'ni açtı; Levent sakinlerine gazete dağıtma işini sürdürmekle beraber, iki küçük çocuğunun geçimini sağlayamayınca, 1953'de Beyoğlu'nda bir ortağıyla Paradi Fotoğraf Stüdyosu'nu kurdu. 1954'te *Akbaba* dergisinde takma adlarla öyküler yazmaya başladı. Nesin, edebiyat hayatında iki yüze yakın takma ad kullanmıştır. 1955'te 6-7 Eylül Faciası olarak tarihe geçen İstanbul'daki azınlıkların ev ve dükkânlarının korkunç yıkımına suçlu aranmaya başlanmıştı. O dönem iktidarda olan siyasi partinin olayların bir "komünist komplosu" olduğu iddiası, aralarında Nesin'in de bulunduğu, sol görüşlü yüze yakın kişinin tutuklanmasına neden olunca, Nesin, suçsuz olduğu halde 9 ay cezaevinde yattı. 1956'da Kemal Tahir ile birlikte Düşün Yayınevi'ni kurdu. 1958'de *Dolmuş-Karikatür* dergisi ile birleşerek 1963'e dek yayıncılığı tek başına sürdürdü. Bir yandan da *Yeni Gazete*, *Akşam* ve *Tanin*'de günlük köşe yazıları yazdı. 1962'de 42 sayı yaşayacak olan *Zübük* adlı mizah dergisini çıkardı. 1972'de, kitaplarının tüm gelirini bıraktığı Nesin Vakfı'nı kurdu (“Nesin Vakfı”, 2019). Vakıfta her yıl belirli sayıda alınan kimsesiz ve yoksul çocukların bakım ve eğitimlerini üstlendi. 19 Mart 1990'da Ankara Sanat

Kurumu'nda 75. yaşını kutlayan Nesin, 2 Temmuz 1993'de Pir Sultan Abdal etkinliklerine katılmak üzere Sivas'a gitti. 37 kişinin yaşamını yitirdiği Madımak Otel'i yangınından sağ kurtuldu. Yazar, söyleşi ve imza günü için gittiği Çeşme Alaçatı'da geçirdiği kalp kriziyle 6 Temmuz 1995'te hayatını kaybetti. 7 Temmuz 1995'de vasiyeti gereği hiçbir tören yapılmaksızın ve yeri belli olmayacak şekilde Çatalca'daki Nesin Vakfı'nın bahçesine gömüldü ("Aziz Nesin", 2019a).

Oldukça üretken bir yazar olan Nesin, ardında yüzden fazla eser bırakmıştır. Her birini tek tek zikretmek yerine en önemlileri zikredilerek, çalışmada ayrıntılı tetkik edilenler özellikle belirtilecektir. 44 öykü, 33 anı-yazı, 20 derleme, 13 çocuk kitabı, 7 roman, 6 çizgi roman, 4'er şiir ve 4 mektup derlemesi olmak üzere, Nesin'in toplamda 121 kitabı vardır. En önemli kitapları arasında; romanda *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz*, *Tatlı Betüş*, *Zübük*, şiirde *Aziznâme*; hikayede *Nah Kalkınırız*, *Bay Düdük*, *Toros Canavarı*, *Havadan Sudan* yer almaktadır ("Nesin Yayınları", 2019). Nesin'in bu kadar çok eseri çalışmanın sınırları açısından fazla olacağından bir seçme yapılmıştır. Öykülerinden; *Bay Düdük* (Nesin, 1989), *Borçlu Olduklarımız* (Nesin, 1985), *Havadan Sudan* (Nesin, 1983), *Nah Kalkınırız* (Nesin, 1989), *Toros Canavarı* (Nesin, 1988), *Yüz Liraya Bir Deli* (Nesin, 1993) çalışmaları ile şiir kitabı *Aziznâme*'ye (Nesin, 1989) ağırlık verilmiştir. Gerektiğinde diğer çalışmalara ve katıldığı televizyon programlarına da değinilerek, Nesin'in ateizme dair olan düşüncelerinin izleri takip edilmeye çalışılmıştır.

Nesin Düşüncesinde Ateizm

Nesin, öykü ve romanlarının neredeyse tamamında toplumun dini inançlarına, söylemlerine, ritüellerine ve batıl anlayışlarına değinmiş ve bunları alaycı bir dille ele almıştır. Bazı öykülerinin sonunda da, Türk tahkiye geleneğine ait Dede Korkut tarzını devam ettirme gayreti ile okuyucuya seslenerek kendi inancına dair izler sunduğu görülmektedir: "Gelelim kıssadan hisseye....işte benim anlattığım bu masal da uyutucu masallardan biridir, Öteki dünyayı ne gördüğüm ne de görenlerden duyduğum için bilmiyorum.... benim başkalarının inancına saygım var. Ben inanmasam bile..." (Nesin, 1989a, s. 54) şeklinde devam eden cümleler bu bapta zikredilebilir. Nesin'in ateizminin yansımaları olarak hikaye ve şiirlerinde sıklıkla karşılaşılan din ve ahiret tasavvurunu sırasıyla incelemeye geçmek yerinde olacaktır.

Din Tasavvuru

Nesin, "Tanrısal Adalet" hikayesinde kullandığı karaktere, ölmeden önce çok etkilendiği bir vaaz dinlediği için hastane yaptırdığını söyler. Nesin, vaazda kullanılan Hadis-i Kutsi'ye de yer vererek kahramanın nasıl tesir altında kaldığını anlatır:

Hadis-i kudsisinde Cenab-ı Resul-ül-âlemin (S.A.) buyururlar ki: Bigün¹ rüyamda Cenab-ı Rabb-ül-âlemin efendimizi gördüm. Bana buyurdular ki:

- Ya Habîbim, ben hastalandım da sen niçin ziyaretime gelmedin?

¹ Metinler Nesin'den direk alıntılandıği için asli yazımına sadık kalınarak verilmiş, tashih yoluna gidilmemiştir. Halk dilini yoğun kullanan Nesin'in eserlerinde TDK'ya uymayan çokça kullanım mevcuttur.

- Aman ya Rabbim, sen hasta olur musun deyû sual ettiğimde bana dediler ki:

- Filanca yerdeki falanca kulum hastalanmış idi. Onu ziyaret edeydin beni ziyaret etmişçesine hoşnut olurdum.

İmam şöyle eklemiştir:

- Hastalara yardım ederseniz hayr-ül-hasanat defterinize yazılır ve cennette köşkleriniz olur; etmezseniz amel defteriniz boş kalır (Nesin, 1998, s. 47).

Nesin bu paragrafta İslam dininin bilgi kaynaklarından biri olan hadisi kullanmıştır. Ancak hadislere karşı tutumunu ifade etmekten ziyade hikayedeki karakteri bu bilgi ile desteklemiştir. Karakter namazlarını pek kılmaz, bazen görülsün diye Cuma namazlarına gider, orada duyduğu vaazdan etkilenir, bir hastane yaptırırsa da sonunda cehenneme gider çünkü ibadetlerinde samimi değildir. Nesin'in samimiyete vurgusu müspet olarak yorumlanabilir. Fakat karakterin toplum yararın bir şey yapmasına rağmen cehenneme gönderilmesi yersiz bir çıkarım gibi görünmektedir. Çünkü ibadetlerinde samimiyetsiz olsa da toplum yararına bir iş yapan. Kişiyi Tanrı'nın affedip cennetine alması da ihtimallerden biridir.

Hayatı boyunca hiç iyilik yapmamış ancak ölümüne yakın hayır işleriyle ilgilenen bir milyonerin ardından yaptığı iyilikler anlatıldığı "Abo Çavuş" öyküsünde de yine bir hadis konu edilmektedir. Hikayede cenazede hazır olan halkın ağzından; "Hazreti Muhammed, üzkür-ül mevta bilhayr buyurmuşlar. Ölülerini hayır ile anacağız." (Nesin, 1989a, s. 86) hadisini nakleden Nesin, akabinde bunu eleştirmektedir. Dirilerin kötülüklerini söylemenin haysiyet meselesi olacağını bu hadise bağlı kalarak ölümlerin de kötülüklerinin söylenemeyeceğini, dolayısıyla kötülüklerin yazılmadan söylenmeden gizlenerek ortadan kaybolacağını iddia etmektedir. İnsanların tutumlarına karşı şikayetinde haklılık payı yok değildir. Ölüye ve ölenin yakınlarına saygıdan dolayı belki de temelinde bu hadisin yatması nedeniyle, ölen kişi ne kadar kötü de olsa iyilikleriyle anılmaktadır. Nesin de hayat şiarı olarak böylesi durumları haksız ve adaletsiz bir tutum olarak kabul ettiğinden insanların bu davranışlarını eleştirmektedir. Öte yandan, hayırla yad etmek geleneğinin, kültürel olarak insanlar arasındaki iyiliğe vesile olduğu da söylenebilir. Bundan dolayı halk arasında, "Kel ölür sırma saçlı olur; kör olur badem gözlü olur," söylemi yaygındır. Dolayısıyla Nesin'in adil olmak adına ileri sürdüğü ifadeler gerçekçi olmakla beraber yapıcı olmak açısından hatalı görünmektedir.

Nesin, insanların samimi ve dürüst olmasını dindar olmasından daha önemli görmektedir. Elbette bu davranış biçimleri mühimdir ancak Nesin'in atladığı yer, Müslüman olmanın da bu davranışları içerdiğidir. Fakat burada tam anlamıyla Nesin'i suçlamak doğru olmaz, çünkü o da realist bir sanatçı olarak etrafında kendisini Müslüman olarak tanımlayan insanlarda gözlemlediği sorunlu davranışları hikayelerinde betimlemektedir. Dolayısıyla onun olumsuz örnekler görüyor olması dinin değil, o dine mensup olanların hatasıdır. Eserlerinde anlattığı Müslümanların tamamının olumsuz örnek oluşturması ve olumsuz davranışlar sergilemesi objektif bir şekilde bakıldığında Nesin'in fikrini destekleyici olabilmektedir.

Nesin, başka bir hikâyede müzik öğretmeni yerine köy imamının derslere girip çocuklara ilahi söyletmesinin kalkınmayı imkânsız kılacağını iddia etmektedir (Nesin, 1998, s. 155). Nesin'in hakkını teslim etmek gerekirse müzik derslerine branş öğretmeni yerine imamın girmesinin yanlışlığı aşikardır. Ancak ilahilerle kalkınmanın imkansızlığı arasında kurduğu doğrudan bağ bir edebiyatçı için oldukça şaşırtıcıdır. Tanrı'ya yazılan övgüleri içeren sanat dalı diye tarif edilen ilahi,

edebiyatın bir parçası olan şiir nev'indedir (TDK, 2011, s. 1170). Mevlana, Yunus Emre, Dede Efendi ve nice şairlerin ilahilerinin dünyaca ünlü olduğu, yalnızca Türkiye'de değil, Nesin'in tabiriyle, "kalkınmış ülkelerde" bile dinlendiği çoğu kişinin malumudur. Hıristiyan dünyasında da J. S. Bach gibi önemli sanatçıların ilahi türünde eserleri olduğu bilinmektedir. Ülkenin kalkınmasında oldukça etkin rol oynayan sanatın bir türü olan edebiyatın da bundan ayrı olmadığı görülmektedir. Nitekim bir yazar olan Nesin de eserlerini kalkınmaya katkıda bulunmak için yazmakta ve çocuklarına daima ülkeleri için çalışmalarını gerektiğini öğütlemektedir (Nesin, 1994, s. 294). Böyle düşünen ve davranan bir yazarın dini edebiyatın bir türü olan ilahiye bakış açısının olumsuz olması çelişkili görünmektedir.

Hiçbir dine inanmayan ideolojik bir ateist olarak tanımlanabilecek Nesin hem gündelik hayatında hem de öykülerinde Tanrı'ya dair ifadeler de sıklıkla yer vermektedir. Örneğin, şaşırma ifadesi olarak "Allah Allah", ya da bir yanlış anlaşılma karşısında "Esağfurullah" (Nesin, 1993, s. 20) tabirleri geçmektedir. Halk dilinde yazdığı için bu tabirleri kullanması doğal olan yazarın ifadelerinden onun dindar ya da dinsiz olduğunu çıkarmak oldukça zordur. Gündelik hayatta bireysel kullanımlarını alışkanlık, eserlerindeki kullanımını da edebiyatta realist bir bakış açısını benimsediği şeklinde yorumlamak mümkündür.

"Eli Ağır Emekliler" hikayesinde yaşlı kahraman, bir İngiliz tokat atmadan önce kuvvetini almak için; "destur ya Ali, destur ya pır, destur bismillah" diyerek kendisinden daha uzun ve güçlü olan adamı yere devirmektedir (Nesin, 1993 s. 37). Yaşlı kahramana, dua türünden olan bu cümlecikler medet ummak ve eline güç gelmesi niyetiyle söylenmiştir. Bu kullanım da realist bakış açısıyla yazan Nesin'in halk dilini eserlerine aktarmasının bir örneğidir.

Nesin'in realist bakış açısını tezahür ettiren bunun gibi daha birçok örnek eserlerinde mevcuttur (Nesin, 1993, s. 44; Nesin, 1989a, s. 40; Nesin, 1989b, s. 18; Nesin, 1988, s. 28). Her ne kadar örneklerde dine dair açık ve katı bir eleştiri bulunmasa da metinlerin dakik incelenmesi sonucu yazarın din karşıtı görüşlerini kahramanlar üzerinden okuyuculara ustaca ulaştırdığı görülmektedir. Bu tespitten sonra Nesin'in din tasavvuruna aşağıdaki örnekler çerçevesinden biraz daha yakından bakmak yerinde olacaktır.

Dini öğeler oldukça fazla yer almakla "Hortlak" öyküsünde birlikte bir yanıyla da eleştirilmiştir. Bir gencin gözünden anlatılan hikâye; "babam yatsıyı kıldı" (Nesin, 1988, s. 121) cümlesiyle başlar. Giriş cümlesinden de anlaşılacağı üzere dindar bir aileye müntesip olan genç; "Hazreti Eyyub-u Ensari tefrikasını okudum sıra 'Bizans'ın Azgın Fahişeleri' romanına gelmişti" (Nesin, 1988, s. 121) diyerek cümleye devam eder. Muhafazakar bir aileye mensup olmasına rağmen cinsel içerikli kitaplar okuma hakkı olduğunu düşünmektedir. Nesin de bu durumu bir realite olarak işlemiş gözükmektedir. Aslında İslami camia tarafından eleştirilecek bir olayı yorumsuz bırakması Nesin'in dindar kişilere bakış açısını ve dini değerlere karşı olan tutumunu göstermektedir.

Öykünün devamında, köy mezarlığında hortlak görüldüğü haberi yayılır onu aramaya çıkarlar. Herkes mum yakmıştır çünkü herkesin evinde çocukların türbelerden topladığı mumlar vardır. Mumların aynı zamanda müezzin tarafından çalınıp satıldığı da dilden dile dolaşmaktadır. Eserinde müezzinlik görevi verdiği kahramana hırsızlık sıfatı yakıştırması, Nesin'in dine ve din adamlarına karşı ön yargılı eleştirel bakışını yansıtmaktadır. Öykünün ilerleyen aşamasında karısına küfreden ve "boş ol" sözüyle boşayan bir adam anlatılır; cümlenin sonunda belediye

nikahı olduğu için boşanamadığı, dini nikah olsa şimdiye kaç kere boşanmış olacağı dile getirilir. Burada da yazar, gayri kanuni olmasına rağmen halk arasında hala devam eden dini nikah ile resmi nikah mukayesesini halk gözünden yapmaktadır. Nesin'in bu ikisini mukayese ettirmesi, dini nikahın yer yer kadınlar açısından ciddi hak ihlallerine yol açması nedeniyle makul görülebilir. Ancak özellikle kırsal yerlerde yaygın olan dini nikâhta da basit bir boşanma söz konusu olmamaktadır. Resmi nikâhın mahkeme yaptırımı kadar dini nikahın da şer'î ve kültürel yaptırımı vardır (Nesin, 1988, s. 125).

"İnsanoğlu Terstir" öyküsündeki bir konuşmada; "senin mevkiine gelmiş bir adamın, bir toplantıda içmem demesi ayıptır. İnsan içmeli ve içkiye dayanmalı. Bir kadeh içsen ölmezsin ya... Seninkisi yobazlık..." (Nesin, 1993, s. 88) sözleri geçmektedir. Yobaz, dini anlamda taassup sahibi kişilere söylenen kaba bir terimdir. Diyalogda dindar olmayan yüksek mevkiili bir kişinin alkol kullanmaması yobazlık olarak adlandırılmıştır. Dindar birisine saldırıdan ziyade alkole karşı olan birisinin bu tavrının aşırılığını ifade etmek için "yobaz" kelimesi kullanılması Nesin'in bilinçli seçimidir. Böylece o, kendince toplumsal uyumsuzluk gibi görünen tutumları dini kavramlarla eşleştirerek okurun zihnine menfi bir din tasavvuru sunmaktadır.

Nesin, romanlarında batıl inançları alaycı bir dil ile ele işlemektedir. Bir futbol maçı öncesi Eyüp Sultan türbesine gidilerek dua edildiğini ve kaleyi Eyüp Sultan'ın koruduğu aşağıdaki diyalog ile ifade edilmektedir.

Ne zaman maçtan önce Eyüpsultan hazretlerinin türbesini ziyaret ederlerse hep böyle olur... Tozkoparan kalesini Eyüpsultan koruyor... Yoksa, çoktan kaç gol girerdi.

-Eyüpsultan kaleci midir?

- Her yerde oynar... (Nesin, 1979, s. 264; aktaran, Demir, 2010, s. 180).

İslam dininin kutsallarını hafife alan ifadeleri, inançlara saygı duyduğunu söyleyen bir yazar için tutarsızlık sergilemektedir. Bir başka yerde ise ticaret yapmak için din sömürüsünün yapıldığı tasvir edilmektedir:

İşte böyle bağıracaksınız. 'Vatandaşlar! Ey dini bütün Müslümanlar! Bu küçük kuşçuklar, yarın öbür dünyada size cennet kapılarını açacak. Ey iman sahibi Müslümanlar! Bir kuş alın azat edin. Yarın hepimiz öleceğiz. İşte o zaman, kıldan ince kılıçtan keskin Sırat Köprüsünü, bu kuşların sırtında pır diye uçarak geçeceksiniz'. İşte böyle bağırırız. Anladınız mı? Bu işin sermayesi dil. Ne kadar dil dökerseniz, o kadar çok müşteri gelir, para alırsınız (Nesin, 1979, s. 155; aktaran, Demir, 2010, s. 181).

Nesin'in romanlarında ele aldığı bu anlatılar tam anlamıyla yalan ya da yanlış değildir, hatta toplumumuzda bir çoğu ile karşılaşıldığı inkar edilemez. Ancak Nesin, dini inanca dayanan bütün durumları sadece olumsuz eleştirel bir dil ile işlemiştir. Bu nedenle tarafsız değil, aksine din karşıtı olduğunu göstermektedir.

Zübük romanında, okul yaptırılmasına karşı çıkan kasaba halkı onun yerine cami yaptırmak isterler. Ancak onlara camide kaç vakit namaz kıldıkları sorulduğunda, evde ibadet ettiklerini söyleyerek hem camiye yaptırıp kullanmayacak

hem de kasabayı okuldan edecek iki yüzlü Müslümanlar olarak tasvir edilirler. Bütün uğraşlarına rağmen da onları ikna edemeyen öğretmen de üstelik dinsizlikle suçlanır. Nesin, muhafazakar kasaba halkının bu tavrını bağnazlık ve cahillik olarak nitelemektedir (Demir, 2010, s. 192), ki haksız da değildir. Nesin'in eserlerindeki asıl sorun, ısrarla bütün eleştirilerin dindar cenaha yöneltilmesidir. Nesin'e göre dindar kesim bağnaz, cahil, haksız, düzenbaz ve aklını kullanmayandır. Dindar olmayan kesim ise aydındır, haklıdır, açık fikirlidir, mantıklı ve akılcıdır. Halbuki dışardan bakan bir gözlemci, Nesin'in dindar kesime yönelttiği suçlamaların çoğunu dindar olmayan kesime de yöneltebilir.

Nesin, eserlerinde din adamlarını istismarcı olarak işlemekten çekinmez. *Surnâme* romanında, çok dindar, beş vakit namazında ve tarikat ehli olan hoca efendi üç karısının üzerine genç bir kızla evlenmek ister, kız ve ailesi razı gelmez. Kızı kaçırır ve kız direnince onu boğarak öldürür. Bir başka yerde üfürükçü olarak bilinen kısır kadınların çocuk sahibi olmasını sağlayan bir hocanın aslında o kadınları kendisinin hamile bıraktığı işlenmiştir (Demir, 2010, s. 196). Nesin'e göre, bir kişinin hacı veya hoca olması güvenilirliğin değil aksine güvensizliğin bir ölçütü gibidir. Eserlerde resmedilen olaylara gerçek hayatta da rastlamak ne yazık ki mümkündür. Nesin, dinsiz oluşunu dindarların olumsuz davranışlarıyla desteklemeye çalışsa da insanların hatalarını inançlarına yüklemek haksız bir çıkarım olacaktır. Diğer bir ifadeyle, Marksizm'in bir yorumunun başarısız olması nasıl ki başka yorumları imkansız kılmıyorsa, olumsuz dindar tiplerin de olumlu tiplerini imkansız kılmaması ve nihai itibarıyla dinin yanlışlığının delili olamayacağı aşıkardır.

Nesin, aynı eserinde Tanrı inancını kahramanın dilinden şöyle tenkit etmiştir: “Her ihtimalin içinde ayrıca yüzlerce binlerce ihtimal var. Bir ihtimal daha varmış o da ölmek miymiş? Saçma! Tek olan, seçeneği olmayan, seçme hakkım bulunmayan her şeye düşmanım tek olanların en yücesine bile... Seçeneksiz teklerde hep kandırmaca, hep dolandırıcılık var” (Nesin, 1998 s. 220; aktaran, Demir, 2010, s. 196). Bu sözler, Nesin'in Tanrı inancının ontolojik bir inkarının yanı sıra Tanrı'nın bizatihi teklifine karşı olan inkarını da göstermektedir.

Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz romanında Hristiyan kahraman bir Türk kızına aşiktir. Kızın ailesi aşığa, ancak Müslüman olması şartıyla kızı kendisine verebileceklerini söyler. Aşık, Müslüman olduktan sonra sünnet olur, bunu bir başkasına anlatırken de; “Müslümanların yarısından çoğunun ataları kılıç zoruyla Müslüman olmuşlardır” şeklinde ifade eder (Nesin, 2006, s. 295; aktaran, Demir, 2010, s. 203). Nesin, dinsizliğinin genel haliyle bütün dinlere karşı bir muhalefet ve inkar olduğunu ifade eder. Ancak eserde yer alan ifadenin İslam dinine karşı sert bir eleştiri içerdiği açıkça görülmektedir. Kahramanın, isteyerek değil de aşkı uğruna din değiştirmek zorunda kalmasından, Türklerin kılıç zoruyla Müslüman olmalarına geçiş zorlama bir ilişki gibi durmaktadır. Zira aşık Müslüman olmadığı takdirde öldürülmeyecektir, ama kılıç karşısında din değiştirmemek ölümle nihayetlenecektir. Kaldı ki, Türklerin nasıl Müslüman olduğu da tartışmalıdır. Son olarak, Yahudilikte de olan sünnet ritüelinin Müslüman olmanın ilk şartı gibi kabul edilmesi geleneksel halk inanışında yaygın olsa da adı üzerinde farz değil sünnet olan bir fiildir.

Nesin, nesir yanında şiir türünde de eserler vermiş hayli velut bir yazardır. Nesirde incelenen bu örneklerden sonra şiir türüne de değinmek yerinde olacaktır. Nesin, şiirlerinin büyük bir kısmını taşlama şeklinde yazmıştır. Şiirlerinde, düz yazınlarında olduğu gibi dini öğelere yer verip onları eleştirmiştir.

“Atam İzindeyiz” şiirinde:

Yobazlarla gericiler

Onlar bizden daha zinde!

Atam Atam... derler ama

Bir adınız var sizin de.

...

Hocamız var hacımız var

Uçan kuşa borcumuz var... (Nesin, 1989, s. 11).

Bu şiirinde Nesin dindarlara, dini öğretilere taassup ile yaklaşanlara verilen bir sıfat olan yobazı kullanmaktadır. İkinci dizede ise devletin borcu varken hacı olunamayacağını, yalnızca zengin bir kimsenin hacca gidebileceğini ifade etmektedir. Buna benzer bir yorumu televizyon kanalında da dile getirmiştir (“Aziz Nesin”, 2019b). Nesin Türkiye’nin geri kalmışlığını, ekonomik olarak zorlu bir süreç geçirmesini genel anlamda dindar kesime bağlamaktadır, ki bu her yönüyle tartışmalı bir çıkarımdır. Ayrıca, dindarların haccı ekonomik açıdan tartışmaya açılacaksa zengin elit tabakanın lüks tatilleri de aynı açıdan tartışılmalıdır. Bireyi baz alan özgürlükçü yaklaşımı muhtemelen paylaşan Nesin’in de kabul edeceği gibi, seyahat hakkı temel insan haklarından biridir. Bireyin, Mekke ya da New York’a gideceğine ister aydın isterse devlet gibi bir otorite adına birilerinin karar vermesi hiçbir şekilde savunulabilecek bir tutum değildir.

“Günün Adamı Türküsü” ise ahlak ya da din yasalarını tanımayan, maddi çıkarına bakan kişiyi anlatan bir şiirdir:

Nedir bilmem helal haram

Olsun yeter cepte param

O gün başta her kim varsa

Onunladır benim aram (Nesin, 1989, s. 122).

Nesin, şiirde ahlaki bir sınır tanımayan ancak maddi çıkarlarını gözetken düzenbaz bir insan portresi çizmektedir. Asri zamanlarda toplumsal olarak çoğunluk Nesin’in ifadelerinin muhatabı niteliğindedir. Müslüman olsun veya olmasın bazı insanların maddi çıkar uğruna yaptıkları ahlak ve din dışı davranış ve haksızlıklar aşıkardır. Dinin bizatihi kendisi her türlü haksızlığı yasaklamış olsa da mensuplarında bu emirleri yerine getirmeyen onlarca insan vardır ve dolayısıyla olumsuz örnek oluşturmaktadırlar.

“Al Muskanı Hocam” şiirinde de bir çocuk, babasının hastalığı için para karşılığında bir hocaya muska yazdırır. Muskayı takan babasının vefatı üzerine onu hocaya geri götürerek parasını istemesinin hikayesinden esinlenerek siyasi ve ideolojik din eleştirisi yapılmaktadır.

Oy için namazı abdestsiz kıldı

Haklılara düşman diye bakıldı

Millet bu dertle yandı yakıldı

Bu nasıl bir kafa bu ne akıldı.

Kalması değeri oyumu ver geri

Al muskanı hocam babam kaykıldı (Nesin, 1989, s. 178).

Nesin literatürünün klasik konusu din sömürüsüne değinen şiirde, bir siyasi liderin dindar kesimin oyunu almak için münafıkça eylemleri ve hoca görünümüne kişilerin şifa dağıtma bahanesiyle para kazanmaları eleştirilmektedir. Kim olursa olsun din üzerinden rant elde edilmesi, para karşılığında muska, dua, büyü vesaire yapmak dinin asıl öğretilerinde yer almamaktadır. Nesin’in bu tür eleştirileri ilim sahibi ve işini hakkıyla yapan din görevlilerinin saygınlığını ciddi derecede zedelemektedir.

Nesin’in, din sömürüsünü eleştirdiği bir başka şiiri “Ramazan Manileri” adını taşımaktadır:

Minareler uzun uzun

Kandilleri düzum düzum

Sömürgenler kökünüze

Kibrit suyu topunuzun... (Nesin, 1989, s. 161).

Minarelerin uzunluğunu ve Ramazan ayında yakılan kandilleri bir tür masraf olarak gören Nesin, İslam inancının sömürüye alet edildiğine ve insanların inançları üzerinden pirim yapıldığına işaret edip, bunları ağır bir dille eleştirmiştir. Nesin’in bu bakışı son derece materyalist ve pragmatik bir bakıştır. Oysa dinler, dini mekânlar, dini şahsiyetler vb. bir toplumun, bir kentin kimliğini, kişiliğini, sanatını, estetiğini, hatta düşünce sistemine oluşturan unsurlardır (Aydemir, 2017).

Nesin’in oğlu Ali Nesin ile mektuplarında ona verdiği öğütler arasında dine ve ahlaka dair öğretiler yer almaktadır. Hristiyanlığın teslis inancını aklının almadığını söyleyen Ali Nesin’e babası; “Aman oğlum hiçbir dinle alay etme. En saçmasıyla bile alay etmek doğru değildir” (Nesin, 1994, s. 126) diyerek saygı telkin etmektedir. Nesin’in iki çocuğuyla yapılan röportajlar onun bu konudaki olumlu tavrını gündelik hayatına da yansıttığını betimlemektedir. Kızı Oya ve oğlu Ateş’in babalarının aksine inançlı insanlar olduğu (“Oya Nesin”, 2020), oğlu Ateş inancından dolayı babasının kendisine; “her eve lazım böyle biri, bir tane de bizde var” diyerek takıldığını ifade etmektedir (“Ateş Nesin”, 2020). Kendisinin de sık sık bütün dinlere saygı duyduğunu söylemesi ve gündelik ilişkilerine bunu yansıtmasına rağmen, eserlerinde dine dair unsurları alaycı bir dille sert bir üslupla ele aldığı

görülmektedir. Bunların benzeri bir başka mektupta ise helal haram kavramlarını kullandığı dikkati çekmektedir. “Bizim evimize haram denilen bir lokma bile girmedii” (Nesin, 1994, s. 128) cümlesinden dürüst ve ahlaklı bir kazanç ile evini geçindirdiği anlaşılmaktadır. Nesin’in, haram kavramını İslam inancına mebni biçimde değil de halk dilini benimseyerek, gayri meşru olmayan anlamında kullandığı şeklinde yorumlamak yerinde olacaktır.

Nesin’in mektuplarında oğullarına verdiği ahlaki öğretiler arasında evlilikle ilgili tavsiyeler de yer almaktadır. Evli bir kadınla gayri meşru ilişki kurmanın kişiye yakışmayacağını söyleyen Nesin, aynı zamanda evlilik öncesi cinsel ilişkiyi de normal hatta gerekli görmektedir (Nesin, 1994, s. 269). Anlaşılan o ki, Nesin’in ahlak anlayışı akla dayalı Batı ahlak düşüncesini çağrıştırmaktadır. Nesin’in evli bir kadınla gayri meşru ilişkinin ahlak dışılığı ile ilgili düşüncesinde kişisel hayatındaki tecrübesi de etkili olmuş olmalıdır. Oğlu Ateş Nesin’in ifadelerine bakılırsa Nesin, ilk eşinden kendisini aldattığı için boşanmıştır (“Ateş Nesin”, 2020).

Buraya kadar, Nesin’in matbu eserlerin bir kısmındaki din eleştirisi ve ateizme işaret eden bölümler işlenmiş ve onun din ve Tanrı’ya dair tasavvurları ele alınmıştır. İlaveten, Nesin’in dine dair düşüncelerini anlamada televizyon programlarındaki demeçlerinin önemli katkısı olacağından video kayıtlarına erişilen programlardaki söylemleri tahlil edilecektir.

“Ceviz Kabuğu” programına konuk olan Nesin, bütün savaşların din ve milliyetçilik yüzünden çıktığını ifade etmiştir (“Aziz Nesin”, 2019b). Aynı programda “dinde zorlama yoktur” sözüne karşı “elbette dinde zorlama vardır” demek ve doğar doğmaz kimliğe İslam yazılmasına karşı çıktığını dile getirmektedir². Dindarlara verilen özgürlüğün dinsizlere de verilmesi gerektiğini söyleyen Nesin, şeriatın insan haklarına aykırı bir yapı olduğunu din ve devlet işlerinin kesinlikle birbirlerinden ayrılması gerektiğini ifade ederek “dinsizlikte ısrar ediyorum” demiştir. Benzer şekilde, Nesin’in kıl payı sağ kurtulduğu, “Madımak Olayı” diye bilinen Sivas’taki otel yangını soran sunucuya, asıl sorumlunun zorunlu din dersi koyan ve Kuran Kursları açan devlet olduğunu ileri sürerek, hak ettiği gibi yönetilen Türk halkının böyle olaylara müstahak olduğunu belirtmiştir.

Nesin’in ifadelerinden, din eğitiminin kişileri bağınaz ve potansiyel katil yapması nedeniyle Türkiye’de İslam dinine dair yapılan bütün çalışmaların karşı olduğu anlaşılmaktadır. Konuşmanın ilerleyen dakikalarında, Kur’an Kursu ve İmam Hatip gibi kurumlarda yetişenlerin yarın Harp Okuluna gireceklerini, adliyede görev alacaklarını, din eğitimi alan insanların düzen ve adaleti asla sağlayamayacakları için bu görevlere getirilmemesi gerektiğini iddia etmiştir. İslami eğitim alanlarla ateist veya dinsiz birisinin ne derecede adil olduğuna dair karşılaştırmalı resmi bir çalışma bulunmamakla birlikte böyle bir kategorik ayrımın oldukça güç olduğu ortadadır. Kaldı ki, Nesin gibi sol görüşlü aydınların da

² Oysa kimliğe din yazılması ile ilgili uygulama tamamen devletin uygulamasıdır ve bu uygulama laik devlet anlayışı çerçevesinde yakın zamana kadar (yeni kimlik belgelerinde yazılmamaktadır) İçişleri Bakanlığı Nüfus İdaresi Genel Müdürlüğünün yasal uygulaması olarak her din veya dini gruba uygulanmakta idi. Bu uygulamadan şikâyetçi olan başka inanç mensuplarına da sık sık rastlanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. (Aydemir, 2010, ss. 7-32).

kurbanları arasında yer aldığı, nispeten seküler bir anlayışa sahip Cumhuriyet elitinin de adil davranmakta aynı derecede malul olduğu herkesin malumudur. Öyleyse, İslam öğretilerinin başında gelen ve özellikle de ilk İslam devletlerinde oldukça hassas ele alınan adalet kavramına Nesin'in bu ön yargılı yaklaşımı ideolojik bir karşı duruş biçiminin tezahüründen başka bir şey değildir.

“Türk toplumunun %90'ı aptaldır,” cümlesiyle oldukça tepki toplayan Nesin, bu sözünün arkasında olduğunu her fırsatta ifade etmiştir. Bu genel yargıda, Türk toplumunun %90'dan fazlasının yirminci yüzyılda hala Müslüman olması da etkili olmalıdır. Dolayısıyla, Türk toplum yapısının manevi değerlerini yeren bir dil ile işleyen Nesin'in yalnızca İslam dinine değil, Türk toplumunun davranışlarına karşı da bir tutum sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

“Yüksek Tansiyon” programına katılan Nesin, İslam dini ile ilgili düşüncelerini *Şeytan Ayetleri* kitabı üzerinden başlatılan bir tartışma sonrasında dile getirmiştir (“Yüksek Tansiyon”, 2019). Pakistan asıllı İngiliz yazar Salman Rushdie'nin kitabı olan *Şeytan Ayetleri*'nde (“Salman Rushdie”, 2019) Hz. Muhammed'in ailesine hakaret içeren pasajlar bulunduğu için kitap yasaklanmış ve İran devleti tarafından yazara verilen ölüm fetvasıyla başına ödül konulmuştur. Bu durumun haksızlık olduğunu iddia eden Nesin, kitabı çevirip yayınlamak istemiş ancak Diyanet İşleri Başkanlığı buna mani olmuştur. Bu bağlamda Nesin; “bu ülke, laik bir ülke olamamıştır, Diyanet'in yayın yasağı gibi bir hakkı yoktur” demiştir. Buradan açılan konuda ise, İslam'ın hoşgörü dini olmadığını, gittikçe de daha yobaz bir hal aldığını iddia etmiştir. Ramazan ayı örneği ile iddialarını desteklemek isteyen Nesin, insanların oruç tuttuğu bir ayda rahatça su ve sigara içemediğini, onlara saygı göstermek zorunda olmadığını dile getirmiştir. Hemen akabinde de; “ben kabul etmesem de bütün inanan insanlara neye inanırlarsa inansınlar saygı duyarım” (“Yüksek Tansiyon”, 2019) cümlesini eklemektedir. Maalesef Nesin'in, inanca saygı duyulduğu kadar inancın buyruklarının yapılmasına da saygı duyulması gerektiğini göz ardı ettiği görülmektedir. Dolayısıyla onun özgürlük ve saygı çerçevesindeki bu söylemleri ciddi çelişkiler ihtiva etmektedir. Halbuki kendisi inanmasa da tutarlılık gereği, inananların inancını istediği gibi yaşamasını da desteklemesi beklenirdi. Ancak o, tıpkı komünist blok ülkelerinde yapıldığı gibi inananların eylem özgürlüğünü desteklerken inananların eylem özgürlüğünü bastırma eğiliminde görünmektedir.

Buraya kadar Nesin'in din tasavvurunun bazı eserlerine ve düşüncesine yansımaları incelenmeye çalışıldı. Çoğu dinde yer alan ahiret tasavvuru da onun düşüncesinde sıklıkla tenkit edilen konulardan biridir. Şimdi de bu konudaki yaklaşımlarını örneklemek yerinde olacaktır.

Ahiret Tasavvuru

Yalnızca İslam dininin değil bütün dinlerin öte dünya inançlarını yok sayan Nesin, bazı öykülerin sonunda bu konuya dair fikirlerini dile getirmektedir. O, cennet-cehennem, huri, melek, mahkeme, günahların tartılması gibi ahiret inancının kavramlarını mizahi bir tarzda öyküleştirilmektedir. *Nah Kalkınız* kitabında yer alan “Tanrısal Adalet” isimli öyküde Nesin, İslam dininin ahiret inancını alaycı bir dille tavsif etmektedir. Öyküde, ölen bir adamın cennet kapısında bekletildiği, hurilerin beden ölçülerinin bulunduğu bir listeden kendisine cenneti gezdirmek üzere bir huri

beğendiği, cenneti gezdikten sonra da hesaba çekildiği anlatılmaktadır. Hesap sırasında, birçok hastane, okul ve benzeri hayır kurumları yaptırdığı için sevapları başta ağır gelen karakterin inşaatlarında çalışan işçilerin bakımsızlık ve ağır şartlardan dolayı hasta olmaları ve çocuklarının maddi yetersizlikten dolayı okuyamamalarının sorumlusu olduğu için günahları daha ağır gelmiş ve sonunda cehenneme gitmiştir (Nesin, 1989a, ss. 43-54).

Hikayede gündeme getirilen kul hakkı ve emek sömürüsü doğru ve yerinde olmakla beraber, İslam ahiret inancının parçası olan cennet tasavvurunun çarpıtılmış bir yorumu söz konusudur. Allah'ın takdiri sonucunda cennete gitmesi de ihtimal dahilinde olan kahramanı cehenneme göndermek Nesin'in öykülerinde ekseriyetle tercih ettiği menfi bir neticedir. Nesin, öykünün son paragrafında geleneksel hikayelerde yer alan kıssadan hisse üslubu ile okuyucuya seslenerek ahiret inancının olmadığını bir kez daha vurgulamaktadır:

Öteki dünyanın olduğunu ne gördüğüm ne de görenden duyduğum için bilmiyorum. Belki siz Öteki dünyaya inanıyorsunuzdur benim başkalarının inancına saygım vardır. Ben inanmasam bile, siz öteki dünyaya inanıyorsanız şunu bilmelisiniz ki, öteki dünyanın da bu dünyadan hiçbir ayrımı yoktur. Bu dünyada en iyi, en geniş, en güzel parsellere sahip olanlar, öteki dünyada da en iyi en geniş, manzaralı parsellere sahip olacaklardır. Çünkü iyilik yapmak hakkına salt onlar sahiptir. Zavallı yoksullar iyilik bile yapamazlar ki cennette bir yer kapabilsinler (Nesin, 1989a, s. 54).

Nesin, ahirete inananların çok ümitli olmamaları gerektiğini çünkü dünyadaki gibi ahirette de zenginlerin yer hakkı olduğunu, yoksulların ise iyilik yapmaya güçleri dahi yetmediğinden cennette yerlerinin olamayacağını ileri sürerek yanlış bir çıkarım yapmaktadır. Hikayede iyiliğin yalnızca maddi vasıtalarla yapılacağına olan vurgu hayli şaşırtıcı görünmektedir. Nitekim, Nesin kendisi de bir vakıf kurarak birçok çocuğun eğitim almasına vesile olmak istemiştir. Ahlaki açıdan, iyiliğin tamamen maddi düzleme indirgenmesi kabul edilebilir anlamlarından uzak kalmaktadır.

Nesin, "İlk Direniş" hikayesinde Türkiye'nin kurtuluşunda emek vermiş insanları konu edinmektedir. Ölmek üzere olan bir çavuş, "makamımı görüyorum" diyerek şehit olmuştur (Nesin, 1985, s. 22). Nesin'in de hikayede kullandığı gibi şehitlik İslam dini için hayatını feda eden insanlara verilen bir unvandır. Günümüzde asker veya polis gibi mesleklere sahip olup da bir çatışma esnasında ölen kişilere de şehit denilmektedir. Şehit unvanı verilen kişilere bakıldığında dini, kültürü ve diliyle vatan kavramının bir bütün olduğu, vatani korumanın aynı zamanda dini korumak, vatan için ölmenin aynı zamanda din uğruna ölmek olarak anlamak gerektiği görülmektedir. Hatta bu nedenle, asker veya polis olmasına bakılmaksızın vatan uğruna can veren herkese şehit denilmektedir. Nesin'in alışılmış söylemi devam ettirmesi, onun ahiret inancına dair bir ipucu gibi görünse de kendisi ahirete inanmadığını açıkça vurguladığından, buradaki kullanım realist dile dayalı tasvir üslubunun bir yansıması gibi durmaktadır.

Nesin'in şiirlerinde de ahiret algısına yönelik dizeler bulmak mümkündür:

Her dine girerim dindarım gayet

Denizden aşırtan Musa'm olmalı

Dar yerde sıkışıp kalırsam şayet

Göklere uçuran İsa'm olmalı (Nesin, 1989, s. 22).

Şiirde, dini çıkarları için kullanmayı alışkanlık haline getirmiş kişi/ler/den söz edilmektedir. Hz. Musa'nın İsrailoğullarını kurtarmak için Kızıl Deniz'i ikiye ayırma hadisesine (Kur'an'ı Kerim, 47/52-60) gönderme yaparak kendisine engeller çıktığında bir kurtarıcısı olacağını değil olması gerektiğini dile getirmiştir. Musa'nın olmasının bir lütuf değil de zorunlu bir hadiseymiş gibi görünmesinin sebebi, hitap eden kişinin dine sömürü unsuru olarak bakmasından ileri gelmektedir. Benzer şeyleri aynı işlevi gören Hz. İsa için de söylemek mümkündür. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği zaman göğe yükselmesi (Kur'an'ı Kerim, 3/52) hadisesine gönderme yapan Nesin, dini sömürü aracı olarak kullanan dindarların hangi dinde ne tür araç varsa onu tereddütsüz kullanacağını ima etmektedir.

Sırat köprüsünden geçerken sırtta

Elimde de altın asam olmalı

Cennet dedikleri o güzel yurttta

Birkaç yüz bin dönüm arsam olmalı... (Nesin, 1989, s. 16).

Dünyada zengin olanların ahirette de zengin olmayı garantilediklerini vurgulayan dizedeki düşünceler, neredeyse aynıyla "Tanrısal Adalet" hikayesinin sonundaki seslenişte de ifade edilmektedir. Her ne kadar maddi imkan daha çok hayır hasenat yapmaya imkan sağladığı için ahirette daha çok ayrıcalık getireceği izlenimi doğursa da ikisi arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Çünkü hiçbir din, iyilik yapmayı madde ile sınırlı tutacak kadar dar anlamamaktadır. Öyleyse bu yaklaşım da Nesin'in yüzeysel ideolojik okumasının bir sonucudur.

Her şeye rağmen belirtmelidir ki, Nesin'in ölene kadar herhangi bir yaratıcıya veya dine inandığına dair bir sözü kaydedilmemiştir. Onun bu konudaki duruşunu en net vurgulayan cümle, "ben bir ateistim, eğer bir gün Tanrı'ya inandığımı duyarsanız ciddiye almayın, bunamışım"dır," ("Aziz Nesin Ateizm", 2019) şeklindedir. Kısacası o, son ana kadar ateist duruşunu muhafaza eden samimi/fanatik bir ateisttir, bunun dışında yapılacak yorumlar yanıltıcı olacaktır.

Nesin, eserleri ve söylemlerinde teorik/metafizik anlamda Tanrı fikrinden ziyade İslam inancını benimseyen insanların davranışlarına karşı katı eleştirel bir tutum içerisinde. Hem toplumsal hem de bireysel olarak din ile ilgili ne varsa ona göre olumsuzdur, kötüdür, haksızdır ve adil değildir. Terry Eagleton'ın doğru olarak ifade ettiği gibi bu ciddi derecede problemlili bir okuma türüdür:

"Ateistler, dinin, sağduyulu hiç kimsenin benimsemeyeceği ve dürüstçe reddedeceği bir versiyonunu öne çıkarma gayretindedirler. Herhangi başka bir bilimsel araştırma alanında asla yanaşmayacakları türden abartılı klişeleri, konu din olunca kabul ederirler... Asıl zor olanı, dinin gerçekten reddetmeye *değecek* bir versiyonunu oluşturmaktır. Ve buna rakibinizin en

iyi yanını karşınıza alarak başlamalısınız, en kötü değil (Eagleton, 2004, s. 180).

Eagleton'a göre, Nesin nevi ateistler için kolay yönünü seçerek dinin olumsuz örnekleriyle düşüncelerine dayanak sağlamaya çalışmaktadırlar. Oysa zor olan, dinin iyi yanlarını dikkate alarak bir eleştiri getirmektir. Bu yapılmadığı sürece, dine karşı getirilecek tenkitler genellikle yüzeysel, itici, kırıcı, tutarlılıktan yoksun, tarafgir, ekseriyetle parçacı okumaya dayalı ve rasyonellikten hayli uzak olmaktadır.

Sonuç

Türk toplumu, uzun yıllar önce İslamiyet'i kabul etmiş ve halifelik Osmanlı devletine geçtikten sonra İslam dünyasında önemli bir konuma gelmiştir. Cumhuriyet'le birlikte temelde laik bir sistem benimsense de, kaldırılan hilafetin yerine kurulan Diyanet'le din-devlet işleri aynı çatı altında toplanmıştır. Fakat nüfusunun kısmı azamisi geleneklerine bağlı Müslüman olan Türkiye Cumhuriyeti'nin mutlak anlamda laik bir devlet olup olmadığı hep tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de yapılan siyaset, çoğunlukla ya dine karşı bir tutum ya da dini bir tutum olarak gerçekleşmiştir. Dinin bir nevi istismarı olarak gözlemlenen durumlar da genellikle hep siyasi kararlar arasında yer almıştır.

Nesin gibi yazar ve sanatçılar, bir yandan haklı olarak dinin bir sömürü aracı olarak farklı çıkar gruplarınca kullanılmasına karşı çıkarken, öte yandan aşırı bir yorumla dinin ülke kalkınmasına ciddi bir engel teşkil ettiğini savunarak inancı toptan reddetmişlerdir. Bu bağlamda Nesin, Türk toplumunda bağnaz, ahlaksız, çıkarıcı gibi ne kadar olumsuz Müslüman şahsiyet örneği varsa tamamını eserlerinde işleyerek dini inancın beyhudeliğinin de ötesinde tehlikeli ve zararlı olduğunu iddia etmiştir.

Nesin eserlerinde, herhangi yazılı bir kaynağa başvurarak konuları tartışmak yerine, düşüncesini destekleyecek örnekler üzerinden argüman geliştirmeyi tercih etmiştir. Ateizm, Tanrı'nın varlığını reddetme anlamında teorik, Tanrı yokmuş gibi davranmak anlamında da pratik ateizm olarak tanımlanmaktadır. Ateizm çeşitlerinden olan ideolojik ateizm, politik söylemlerde ateizmi idealize eden bir düşünce biçimidir. Nesin de işlediği konuların büyük bir kısmını toplumsal ya da politik olarak ele almakta ve bunlar üzerinden bir zihniyet ve davranış eleştirisi yapmaktadır. Din de eleştirdiği davranış biçimleri arasında yer aldığından, dini inanışa karşı söyleminin ideolojik olduğu açıkça görülmektedir. Sonuç olarak, Tanrı'ya kesinlikle inanmadığını iddia eden Nesin'i pratik ideolojik ateist olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Ateş Nesin. (15.09.2020). Erişim adresi: <https://www.turkiyeturizm.com/ates-nesin-turist-rehberi-493bg.htm>.
- Aydemir, S. (2010). Küresel Dünyada Küçük Dini Grupların Varoluşsal Sorunları ve Entegrasyonel Asimilasyonu: Yezidiler Örneği. *HRÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15) 24, 7-32.
- Aydemir, S. (2017). Harran Kent Kimliğinin Oluşması ve Korunmasında Dini Şahsiyetlerin Yeri. K. Şulul, Ö. Sabuncu, vd. (Ed.). *İslâm Tarihi ve*

- Medeniyetinde Harran* içinde (ss. 646-650). Şanlıurfa: Harran Kaymakamlığı Yay.
- Aziz Nesin Ateizm. (20.06.2019). Erişim adresi: <https://www.kuran.mihri.com.tr/tr/ben-bir-ateistim-ve-eger-bir-gun-tanriya-inandigimi-soyledigimi-duyarsaniz-ciddiye-almayin>.
- Aziz Nesin. (12.06.2019b). Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Boc-qiJif2I>.
- Aziz Nesin. (20.06.2019a). Erişim adresi: <https://www.sozkimin.com/a/898-aziz-nesin-kimdir-sozleri-ve-hayati.html>.
- Bir Ateistin Hafızlık Günleri. (15.09.2020). Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/soner-yalcin/aziz-nesin-100-yasinda-bir-ateistin-hafizlik-gunleri-729245/>.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Definitions of Atheism. (21.10.2020). Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/atheism-agnosticism/#DefiAthe>.
- Demir, M. (2010). *Topluma Yönelik Eleştiri Yöntemleri Açısından Aziz Nesin Romancılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eagleton, T. (2004). *Kuramdan Sonra*. (Çev. U. Abacı). İstanbul: Literatür Yay.
- Kur'an'ı Kerim*.
- Nesin Yayınları. (20.06.2019). Erişim adresi: <https://www.nesinyayinevi.com/kategori/aziz-nesin-kitapligi>.
- Nesin, A. (1979). *Gol Kralı*. İstanbul: Bahar Matbaası.
- Nesin, A. (1983). *Havadan Sudan*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1985). *Borçlu Olduklarımız*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1988). *Toros Canavarı*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1989). *Aziznâme*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1989a). *Nah Kalkınırız*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1989b.). *Bay Düdük*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1993). *Yüz Liraya Bir Deli*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (1994). *Ali Nesin Aziz Nesin Mektuplaşmalar I*. İstanbul: Düşün Yay.
- Nesin, A. (1998). *Tek Yol*. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin, A. (2006). *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz*. İstanbul: Nesin Yay.
- Oya Nesin. (15.09. 2020). Erişim adresi: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/35488/001519084006.pdf?sequence=1>.
- Salman Rushdie. (20.06.2019). Erişim adresi: <https://www.idefix.com/Yazar/salman-rushdie/s=215852>.
- Topaloğlu, A. (1998). *Ateizm ve Eleştirisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: TDK Yay.
- Yüksek Tansiyon. (20.06.2019). Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=p9Of_nQgGsk.